

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
PATAKI JENŐ (1857–1944)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A patológiás Báthoriak (Zsigmond, Gábor) tékozló uralkodása után Bethlen Gábor fejedelem Möricz-megírta ‘Tündérkert’-jének a virágzása valósággal vonzotta a maradék Magyarország protestáns prédikátorait. Azokban az időkben kerültek a Királyhágón túlra; Pápáról Páriz Imre és Sárospatakról Pataki István. Mindketten orvosdinasztiát alapítottak, az előbbi a Pápai Párizt, az utóbbi a Patakit. A Dunántúlról származó, sajnos csak két nemzedéket adott, a Zemplén megyéből való viszont hatot.

Egymás után három Pataki Sámuel híresítette ezt az orvos-szinonima nevet, valamennyien magas kort megérve.

Az első (1692–1766) ingyenes patikát tartott Kolozsvárt a szegény betegeknek.

A második (1731–1804) Kolozs megye főorvosa, híres fűvész, a kollégiumban a mathesis és a bölcsélet tanára volt. Majd 1776-ban meglehangú polihisztor professzor életpályájának gyönyörű nyelvű prológusában találkozott a két név először. De nem utoljára, az orvostörténész Pataki-utód tollából-jóvoltából.

A harmadik Pataki Sámuel (1765–1824) vitte a legtöbbre. Ő volt 1812–1824 között Erdély protomedikusa, irányításával fojtották el az 1814-ben kitört pestisjárványt. Elárvult hivatalát később Dániel fia (1804–1871) örökölte, erdélyi szokás szerint ő is bibliai keresztnévet kapott. Különösen az 1831-es kolerajárványkor tűnt ki rátermettségével. Szorgalmas írója volt az Orvosi Tár első évfolyamainak, majd a Rózsay József és Szabó József szervezésével 1864-ben Marosvásárhelyen tartott Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. vándorgyűlésén a bujakór elleni küzdelem közegészségügyi jelentőségéről tartott figyelemreméltó előadást. Mellőzhető-e egy ilyen patinás családi „anamnézis”?

A második protomedikus leszármazottja Pataki Jenő, 1857-ben született. Mivel kormánytanácsos apja hűtlen lett a familiáris tradíciókhoz (az oldalági rokonságban voltak orvosok), a kis kolozsvári diákban korán felébredt a hivatástisztelet. Szülővárosának sebésztanodája ekkor már egyetemi rangra emelkedett, így el sem tudott volna képzelni másféle választást. Orvos ősei főleg protestáns holland egyetemeken tanultak, az egy Dánielt kivéve, aki már Bécsben promoveálhatott. Igaz, a Sámuelek idejében sem Magyarországon, sem Erdélyben nem létezett orvosi fakultás.

Pataki Jenő az 1882-ben otthon kézhez kapott orvosi oklevelével Hollandia helyett már Pestre jött. Előbb a Tauffer vezetése alatt mérföldlépésekkel haladó II. sz. Női Klinikára került, majd id. Bókai Jánoshoz a Stephania Szegénygyermek Kórházba. 1886-ban hazatért Kolozsvárra, de az év végén elfogadta gróf Batthyány Lajos meghívását az ikervári birtokára. Rövid ideig volt a híres család orvosa; aztán beköltözött a közeli Sárvárra orvosi gyakorlatot folytatni.

Szülővárosától messze, ősei szellemétől ihletve kezdett kibontakozni benne a múlt iránti érdeklődés. Megbarátkozott a tollal, s többé nem vált meg tőle. Előbb a szombathelyi Ellenzék és

a Kelet c. lapokba írt rövidebb-hosszabb cikkeket az orvoslási babonákról, s a megdöbbenő gyermekhalandóságról.

Sárvár azonban mégsem Kolozsvár. Örömmel fogadta hát 1898-ban a szülőváros megtisztelő ajánlatát a tisztiorvosi hivatal betöltésére. Apáthy István, Purjesz Zsigmond, Jancsó Miklós, Marschalkó Tamás jelentették itt a színvonalat.

1903-ban Emlékkönyv jelent meg az egyetem történetéről, csoda-e, ha egy írói vénával bíró Pataki, az írástudó prédikátor és a protomedikusok leszármazottja nem elégedett meg „akták gyártásával”? A Kolozsvári Orvos-Természettudományi Közlöny 1904-es évfolyamában adatokat közölt a magyar ifjak orvosnevelésének történetéhez. Ezek azonban még nem termékeny évek. Építés alatt az egyetem, csatornázzák a várost, csapolják a környékbeli mocsarakat, rengeteg a tisztiorvos dolga. Inkább olvas és adatokat gyűjt a majdani nyugdíjas évekre, ami 1918 végén be is következett. Két okból. Egyrészt elérte a nyugdíjkorhatárt, másrészt várható volt a trianoni döntés.

Ezután kezdte sorra publikálni a Kolozsvárt megjelenő Erdélyi Orvosi Lap, valamint az Orvosi Szemle hasábjain a múltból való mondanivalóját. Főleg biográfiákat, új levéltári adatokat, ismeretlen leveleket, stb. Erdélyi orvostörténeti arcképek sorozatát természetesen Pápai Páriz Ferencel kezdte,² majd Köleséri Sámuel, Kibédi Mátyus István, Pataki Sámuel (a második), Gyarmathi Sámuel, Incseli Szöcs András, Pataki Sámuel (a harmadik), Getse Dániel, a kiváló szebeni Baumgarten János orvosbotanikus, az Enumeratio Stirpium in Magno Transsilvaniae,³ Pataki Dániel a sorrend. Írt Boerhaaveről két levele kapcsán, Harvey jelentőségéről a vérkeringés felfedezésének 300. évfordulója alkalmából. 1929-ben Korányi Sándorról, a budapesti Népegészségügy lapjain leközölte III. Pataki Sámuel naplóját, írt Nyulas Ferencről, s a 'Pásztortűz' c. szépirodalmi lapban a külföldön élt régi magyar orvosokról, Kolozsvári Jordán Tamásról stb., Magyary-Kossa – a nagy kritikus – mindig fenntartás nélkül hivatkozik rá a négykötetes művében. Egyetlen nagyobb lélegzetű műve 'Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados működése (1859–1934)' vaskos kiadványában az Orvostudományi Szakosztály történetének az összeállítása, amelyet a szerkesztőség megbízásából készített el. Ekkor már Tordán élt, közel a nyolcvanadik életéve felé.

A rövid történetet több fejezetre osztotta. Mivel az egyesület orvosi szakosztállyal 1879-ben egészült ki, az első fejezet a megelőző három esztendőt tárgyalja. A második fejezet 1879–1884 közé esik, Klug Nándor, Högyes Endre, Genersich Antal, Geber Ede, Török Aurél, Purjesz Zsigmond emelik európai szintre a szerény adottságú egyetemet.

A harmadik fejezet 1885–1891; a gárda változik: Bókay Árpád, Davida Leó, Szabó Dénes, Lechner Károly, Belky János, Roth Adolf, Udránszky, Jancsó a tudományos „hangadók”. Különösen jelentősek Jancsó Miklós és Rozenberg Mór maláriával kapcsolatos kutatásai, valamint Genersich Gusztáv első sikeres próbái a Behring-féle diftéria szérummal.

A negyedik fejezet 1896–1905 közé esik. Jancsó, Marschalkó Tamás, Jakabházy, Lechner Károly, Buday Kálmán, Apáthy István fénykora ez.

Az ötödik fejezet 1906–1913 közötti, a következő az első világháborúé (1914–1919). Lechner a freudizmusról, Jancsó a dizentériáról, Issekutz Béla 'A digitalis hatás chemizmusáról', Ady orvosbarátja, Lukács Hugó a háborús pszichéről, Marschalkó a háború venereás kihatásairól tartott szakelőadást. Az utolsó szakülés 1917. december 18-án volt.

Az utolsó fejezet 1920–1934 közötti idő másfél évtizede. Évenként vándorgyűléseket tartottak, a munkálatok méltó kiadványokban jelentek meg. Az 1934. évi jubileumra vendégelőadókat hívtak. Budapestről Huzella Tivadar „A kísérleti biológiai kutatás újabb eredményeiről orvosi nézőpontból, mikrokinematográfiai filmbemutatóval” szerepelt. Az idős Pataki Jenő a kuruzslásról tartott vetítettképes előadást. Nagyon rövid summája ez a részletes történetnek.

Gazdag könyvtárát jelképes összegért megvette az egyetem, ő maga orvostörténeti ambíciókkal nézett elébe a kilencedik évtizedének és a rettenetes világégésnek. Berde Károly nekrológja szerint még könyv alakjában akarta kiadni a régi erdélyi orvosok életrajzi lexikonát, s erejéből még talán tehetett volna. A háború utolsó éveinek csúszós januári napján azonban közlekedési baleset áldozata lett.

Sokat tett páttriája orvostörténetéért. Spielmann professzor legutóbbi tanulmánykötetében⁴ is többször találkozunk a nevével.

¹ Szállási Árpád: Megemlékezés egy erdélyi orvostörténészről. (Pataki Jenő, 1857–1944). = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 1794–1795.

Pataki Jenő életéről és munkásságáról lásd: Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. Piliscsaba, 2004. 412 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 37.)

² Orvosi Szemle, 1928. 1. sz.

³ Baumgarten, J. C. G.: Enumeratio stirpium in Magno Transsilvaniae principatu praeprimis indigenarum, in usum nostratm botanophilorum conscripta inque ordinem sexuali-naturalem concinnata. 3 ptes. Vindobonae, 1816. XXVIII, 427 p.; X, 392 p.; XVI, 355 p.; Tom. IV. Ed. Mich. Fusz. Cibinii, 1846. IV, 236 p. A címlap szerint 1846-ban, tényleg azonban még csak 1860-ban jelent meg.

⁴ Spielmann József: A közjó szolgálatában. Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 351 p.